

QORAQALPOQ VA INGLIZ TILLARI GRAMMATIKASINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI, ULARDAGI FARQLAR VA INTERFERENSIYA HODISASI

Norqulova Muqaddas Baxriddinovna

*Ajiniyoz nomidagi Nukus Davlat Pedagogika Instituti, O'zbekiston
1-kurs tayanch doktoranti*

Annotatsiya: Mazkur maqolada qoraqalpoq va ingliz tillari grammatikasining rivojlanish tarixi va bosqichlari, ikki til o'rtasidagi grammatik, leksik hamda fonetik jihatdan farqlar va o'rgatishdagi qiyinchiliklar, xorijiy tilni o'rganish davomida ona tilining unga bo'lgan ta'siri haqida so'z yuritilgan. Ingliz tili bilimlarni yanada shakllantirish bo'yicha takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: Qoraqalpoq tili grammatikasi, ingliz tili grammatikasi, morfologiya, sintaksis, fonetika, leksika, so'z yasash, gaptuzish, interferensiya.

STAGES OF KARAKALPAK AND ENGLISH GRAMMAR DEVELOPMENT, THEIR DIFFERENCES AND THE PHENOMENON OF INTERFERENCE

Norkulova Mukaddas Baxriddinovna,

1st year basic doctoral student of

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz, Uzbekistan

Annotation: In this article, the history and stages of the development of Karakalpak and English grammar, grammatical, lexical and phonetic differences between the two languages and difficulties in teaching, the influence of the mother tongue on foreign language learning are discussed. z is maintained. Suggestions for further formation of English language knowledge are given.

Key words: Karakalpak language grammar, English grammar, morphology, syntax, phonetics, lexicon, word formation, sentence structure, interference

ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ КАРАКАЛПАКСКОЙ И АНГЛИЙСКОЙ ГРАММАТИКИ, ИХ РАЗЛИЧИЯ И ЯВЛЕНИЕ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ

Норкулова Мукаддас Бахриддиновна

1 курс базового докторанта

*Нукусского государственного педагогического института имени
Ажинияза, Узбекистан*

Аннотация: В данной статье обсуждаются история и этапы развития каракалпакской и английской грамматики, грамматические, лексические и фонетические различия двух языков и трудности в обучении, влияние родного языка на изучение иностранного языка. поддерживается. Даны предложения по дальнейшему формированию

знаний английского языка.

Ключевые слова: грамматика каракалпакского языка, английская грамматика, морфология, синтаксис, фонетика, лексика, словообразование, структура предложения, интерференция.

Qoraqalpoq tili kelib chiqishiga ko'ra Oltoy tillarining Turkiy tarmoq Qipchoq guruhidagi No'g'ay qipchoq ost guruhiga mansub bo'lib, ingliz tili esa hind yevropa til oilasining german guruhiga mansub. Qoraqalpoq tili va ingliz tillari bir-biridan grammatik, fonetik, leksik jihatdan keskin farq qiladi. Shuning uchun ham ingliz tili o'rgatishda va o'rganishda ma'lum bir qiyinchiliklar yuzaga keladi. Ularning bir-biriga o'xshash yagona jihati bu orfografik jihatdan ikkalasi ham lotin yozuviga asoslanganligidadir. Qoraqalpoq tili, asosan, 2 ta; shimoli-sharqiy va janubi-g'arbiy lahjalarga bo'linadi, bu lahjalar fonetik jihatdan o'zaro farqlanadi. Adabiy qoraqalpoq tili XX asrning 1-yarmida shimoliy-sharqiy lahja asosida shakllangan. Qoraqalpoq tilida boshqa ko'pchilik turkiy tillarida bo'lganidek, umumturkiy so'zlardan tashqari, arab, eroniy, rus tillaridan o'zlashgan so'zlar ko'pchilikni tashkil qiladi. Qoraqalpoq tilining o'ziga xos belgilari: unlilar ohangdoshligi-singarmonizm mavjud, masalan kunler (kunlar), umumturkiy ch undoshi sh bilan shay (choy) shig'iw (chiqish), sh esa s undoshi bilan almashadi bas (bosh), qash (qosh), tas (tosh). Ayrim so'zlarda g' undoshi o'rnida v, g undoshi o'rnida y ishlatiladi [1, 23]. Qoraqalpoq tilini chuqur o'rganish N.A.Baskakov tomonidan boshlangan, uning 1932-yilda qoraqalpoq tilining 1-grammatikasini yozgan va 1952-yilda "Qoraqalpoq tili" fundamental asarini nashr ettirgan. "Grammatika"- morfologiya va sintaksisni o'z ichiga olgan prinsip va qoidalar to'plamidir [2, 56].

Ingliz tili grammatikasi tarixi XVI asr oxirida Uilyam Bullokarning "Ingliz tili grammatikasi" risolasidan boshlanadi. Ilk asarlarda ingliz tili grammatikasining tuzilishi va qonunlari lotin tiliga asoslangan edi. 1586-yilda yozilgan bu asar, 1534-yilda nashr etilgan, o'sha paytda Angliya maktablarida qo'llaniladigan Uilyam Lilining "Lotin tili grammatikasi" kitobini asos qilib olgandi. O'sha davrda har qanday ilmiy asar lotin tilida yozilishi shart edi. Keyinchalik har qanday muallifning ingliz tili uchun maxsus qonun qoidalarni o'rnatishga bo'lgan urinishlari, konservativ fikrlovchilar tomonidan lotin tilidagi qoidalarni ekvivalentini keltirish bilan qattiq inkor etilardi. XIX asrga kelibgina Lindli Myurrey "Ingliz tilidagi holatlar qadimgi yunon va lotin tilidan farq qiladi" degan fikrni ilgari surdi. XVII asrda erkin savdoning oshishi, uning ortidan keladigan ijtimoiy o'zgarishlar, hamda inglizlarning xalqaro savdodagi rolini oshishi boshqa tilda so'zlashuvchilar orasida ingliz tili grammatikasiga bo'lgan talabni keltirib chiqardi. Yevropada ingliz tili grammatika to'g'risidagi kitoblar nashr etila boshlandi, ingliz tilini

bilmaydigan o'z ona tilida so'zlashadigan savdogarlar, ayollar, bolalar va oddiy xalq uchun ham foydali bo'ldi. XVIII asr boshlariga kelib ta'limga bo'lgan e'tibor kuchayganligi sababli, retseptiv grammtiklar yetishib chiqa boshladi. Jon Braytland "Ingliz tili grammatikasi" (1759) va Jeyms Grinfudni "Ingliz tilining amaliy grammatikasi Bo'yicha esse" kabi ko'plab asarlar yozildi. Robert Lout, Oksford va London episkopi, ibroniy she'riyat professori, eng mashhur grammatiklardan biri 1762-yilda "Ingliz tili grammatikasiga qisqacha kirish" asarini yozdi. Dastlab 16 ta grammatik mavzudan tashkil topgan risola yozilgan bo'lsa, keyinchalik XIX asr boshlariga kelib 270 ta yangi grammatik nomlardan tashkil topgan 900 ta kitob yozilgan edi.

1745-yilda Ann Fisher tomonidan grammatika asoslangan asar, uni birinchi ayol grammatiki sifatida mashhur qildi. XVIII asr retseptiv grammatiklari nomi bilan tarixda qolgan bo'lib, Amerikada 1765-yilda Nyu York shahridagi Kingsli kollej asoschisi va birinchi direktori rohib, doktor Samuel Jonson "Ingliz tili grammatikasi" asarini nashr etdi. Bu asar oson tilda yozilgan bo'lib, keyinchalik uni ibroniy grammatikasi bilan qiyoslangan tarzda yana nashr etdi, u o'quvchilarga ikki tilni ham o'rgatishni maqsad qilgan edi. Grammatikani asosiy tamoyillari bilish sobiq qullardan tortib, to'quvchi va reyls boshqaruvchilarigacha o'z martabalarini oshirishlari uchun zarur edi. Britaniyalik bir necha olim ayollar 1790-yillarga kelib 12 grammatik asarlarni yozishdi, bir necha o'n yillar davomida qayta-qayta nashr etildi. Ingliz tilini grammatikasini bilish nafaqat to'g'ri yozish balki boshqa tillarni o'rganish uchun ham zarur ekanligi ko'rindi [5].

Zamonaviy tilshunoslik XIX asrga kelib, fonologiyani o'z ichiga olgan holda tizimlashtirildi. Ingliz tili grammatikasi esa Yevropada yashovchi qiyosiy va tarixiy tilshunoslar tomonidan o'rganildi. 1832-yilda Daniyalik filolog Rasmus Rask hind-yevropa tillari bo'yicha qiyosiy tadqiqotlariga asoslangan "Engelsk Formale" ingliz tili Grammatik asarini nashr etdi. Nemis filolog Yakob Grimm o'zining "deuteche Grammar" asarida ingliz tili gap strukturasi haqida fikr yuritgan. Nemis tarixiy tilshunosi Eduard Adolf Metzner 1860-1865 yillar oralig'ida 1700 sahifalik "Inglizcha grammatika" asarini nashr etdi. Og'zaki ingliz tili fonologiyasini o'rganish uchun xalqaro maktab paydo bo'di, u o'z ichiga turli universitet o'qituvchilari, talabalari va ilmiy izlanuvchilarni qamrab olgan edi. Britaniyalik tilshunos Genri Sviftning "Ingliz tilining yangi grammatikasi: mantiqiy va tarixiy", Maetznerning "A new English dictionary on historical principles" 1884 yilda yozilgan keyinchalik 1895 yildagi Oksford dictionary kitobiga asos bo'lib xizmat qilgan. Keyingi keng qamrovli ingliz tili grammatikalari daniyalik tilshunos Genri Svit va gollandiyalik Otto Jeperson birgalikda "Zamonaviy ingliz tili strukturasi" tarixiy tamoyillar ustida ishlab, birinchi jild "Ovozlar va imlolar" (1909) va yana qirq yilda shu kitobning davomi bo'lgan olti jildlik

asarni yozib tugatishdi. XX asr boshlariga kelib Gollandiyaliklar ham bu an'anaga qo'shilgan, Poutsmaning 1904-1929 yillar oralig'ida nashr etilgan "Zamonaviy ingliz tili grammatikasi" asarini misol qilishimiz mumkin. Ingliz tili grammatikasini rivojlanish tarixi mana shunday rivojlangan bo'lib, u hozirgi kunga qadar o'zgarishlar va yangilanishlar bilan yanada boyib bormoqda.

"Ingliz tilining grammatik qoidalari, -tilning o'ziga xosligi bilan belgilanadi, lekin foydalanish qoidalari va foydalanish maqsadga muvofiqligi nutq jamoatchiligi tomonidan aniqlanadi" –Jozef Muqalel [3, 89] Ingliz tili o'rgatish yondashuvlari, 1998.

Fonetik jihatdan ingliz tilida so'zda ko'plab harflar bo'lishiga qaramasadan, ba'zilar talaffuz qilinmaydi. Masalan: technique [tek'ni:k], language (lengvij), structure (strakche) deb o'qiladi. Qoraqalpoq va ingliz tillarining talaffuzi bir biridan keskin farq qiladi. Grammatik jihatdan ushbu tilning farqlari: so'z yasashida qoraqalpoq tilida so'z yasash qo'shimchalar orqali paydo bo'ladi. Ingliz tilida ham shunday 3 turdagi qo'shimchalar bor prefix, suffix va circumfix, change-changeable, safe-unsafe, believe-unbelievable [4, 12]. So'z turkumlari; ot, sifat, son, fe'l, ravish, olmosh, bog'lovchi, his-hayajon, taqlid, modal so'zlar ikki tilde ham mavjud. Artikl va predlog qoraqalpoq tilida yo'q. Predlog qo'shimcha sifatida qoraqalpoq tilida namoyon bo'ladi, ayrim o'rinlarda esa predlogni tarjima qilolmaymiz: insist on, try on, go on. Gap tuzilishida: Ingliz tilida avval ega, kesim keyin ikkinchi darajali bo'laklar keladi, ba'zan esa o'rnini almashtiradi ayniqsa inversiya hodisasida o'quvchilar tarjimada va gapni tushunishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Qoraqalpoq tilida avval ega keyin ikkinchi darajali bo'laklar va oxirida kesim keladi. O'z ona tillarining ta'sirida o'quvchilar gapni noto'g'ri qurishadi. Masalan: Men yangi kitob sotib oldim - I a new book bought deb aytishadi. Aslida I bought a new book. Ingliz tilidagi zamonlarning ko'pligi ya'ni 16 ta zamon va ularning qoidalari, strukturasi ayniqsa ba'zilarining qisman bir-biridan farq qilishi, o'quvchilarda tushunmovchiliklarni keltirib chiqaradi. Qoraqalpoq tilida esa 3 ta zamon bor Hozirgi, o'tgan va kelasi zamonlar. Har qanday yangi tilni o'rganish davomida, dastlab o'rganuvchi o'z ona tili yordamida yangi tilni angelaydi, va ona tilining yangi tilga ta'siri o'rganuvchini yangi tilni mukammal o'rganunigacha kuzatiladi.

Hozirgi kunda maktablarda ingliz tilining to'rt ta qobiliyati (o'qish, yozish, eshitish va tinglash) bo'yicha o'quvchilarni bilim darajasini shakllantirish yo'lga qo'yilgan bo'lib, Grammatik kompetensiyani kuchaytirish bo'lgan e'tibor kamaymoqda. Bizning fikrimizcha, ingliz tilida grammatik kompetensiya va yetarli lug'at boyligiga ega o'quvchining ingliz tili qobiliyatlarini shakllantirishdagi muammolarini tezda bartaraf etsa bo'ladi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ingliz tili darsi hafta davomida

3 soatni ya'ni 135 minutni tashkil qiladi, biz uchun xorijiy til hisoblangan ingliz tilini mukammal o'rganish uchun bu vaqt yetarlicha hisoblanmaydi. Yurtimizda o'zbek, qoraqalpoq, turkman, qozoq va rus sinflarida o'quvchilar ta'lim olishadi, shu bilan bir qatorda, agar ta'lim tili ingliz tili bo'lgan sinflarni ham ko'paytirilsa, o'quvchilar xorijiy tilni yanada tezroq o'zlashtirishlari osonlashardi deb o'ylaymiz.

ADABIYOTLAR

1. Qarlibayeva Naushegul. Qaraqalpaq tilida so'z jasaliwin uyretiw metodikasi Nukus 2021
2. Baskakov N.A "Qaraqalpaq tili" T. Ii 1-qism, M 1952 yil
3. Jozef Muqalel "The methods of teaching English grammar", 1998
4. Richard Nordquist "English grammar" Washington 2018
5. Wikipedia.org The history of English grammar